

بررسی تأثیر جریان فراواقع گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هشتاد ایران

مهسا فیروزی

کارشناسی ارشد تصویرسازی، گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنرهای تجسمی هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی تأثیر جریان فراواقع گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هشتاد ایران می باشد. روش تحقیق توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد. آغاز سوررئالیسم به عنوان یک سبک در تصویرسازی ایران برای اولین بار در کتابهایی مانند: "ماهی سیاه کوچولو" و "مارمولک اتاق من" از فرشید مثقالی، "یک حرف و دو حرف" از محمدرضا دادگر، "باران، آفتاب و قصه کاشی" از علی اکبر صادقی بود، که در این آثار ویژگی اصلی سوررئالیسم یعنی عنصر خیال در آن دیده می شود. هنرمندان تصویرساز ایرانی، زمانی که سعی در ساختارشکنی داشتند وارد دنیای رویا و خیال شدند. این روند از دهه ی ۴۰ شروع شد. هنرمندان سعی کردند از چارچوبها و محدودیت های تصویری رها شوند و آزادانه بتوانند افکار و تصاویر ذهنی خود را به تصویر بکشند. این جریان با پیشرفت ابزارها و تکنیک ها در کنار هنرمندان سه دهه اخیر حضور پیدا کرده است و با شروع هر دهه این جریان به رشد می رسد و به خلق آثاری شگفت انگیز، خلاق و نوآور کمک می کند. هنرمندان دهه ی ۸۰ حافظ میرآفتابی، علیرضا گلدوزیان، علی مفاخری، پژمان رحیمی زاده و عطیه مرکزی می باشد. نتایج نشان داد دهه ی ۸۰ با آثاری روبه رو هستیم که ترکیب بندی ها پویاتر و خلاقانه تر و رنگ ها پخته تر دیده می شوند، فضایی ساختار شکن برای بالاتر بردن قدرت خیال، باعث شده تا سوررئالیسم با نگاهی جدیدتر در این دهه حضور پیدا کند.

واژگان کلیدی: جریان فراواقع گرایی، ساختارشکنی، تصویرسازی کتاب، آثار دهه هشتاد

مقدمه

سوررئالیسم یا فراواقع گرایی یکی از جنبش های معروف هنری در قرن بیستم است که برای آزاد کردن ذهن انسان از چارچوب ها و رها ساختن تخیل او و مبارزه با انواع تعهدات دست و پا گیر پدید آمده است. همه گیری این مکتب آن چنان بود که به شکل یک جنبش متفاوت به تمام دنیا سفر کرد و حتی هنرمندان ایرانی هم از آن استقبال کردند و در راستای اهداف این مکتب، دست به خلق آثاری در زمینه های مختلف از جمله: نقاشی، سینما و تصویرسازی زدند. شاخصه سوررئالیست در اصل نوعی رسیدن به آزادی مطلق در شکل و محتواست که سوررئالیست ها آن را نوشتار و بیان اتوماتیک یا خودکار می خوانند و فروید نیز تاکید کرد که اتفاقی مانند رویا در خواب را نباید پدیده هایی بدون معنا و تحلیل ناپذیر قلمداد کرد و برعکس باید آن ها را شامل واکنش هایی از ذهن انسان در نظر گرفت که در آن ها، به دلیل رها شدن من از سلطه ی فراتر من، می توان به شکل ها و محتواهای هر چند تخریب شده از بیان ذهنیت انسان می توان به آن دست یافت. هدف هنرمند سوررئالیستی فرافکنی تناسخ های مخفی در دنیای اشیاء است و در مبادله ی دائمی عینی و ذهنی. در واقع نوعی تصور درونی وجود دارد، اما نه مفهوم مطلق، بلکه به این معنی که در تصورات درونی در همزیستی با بازنمودهای بیرونی تظاهر می کند.

تصویرگری مشارکت تصویربست بین تصویرگر و نویسنده که برای بیان مفاهیم مطرح در آثار نوشته شده است که به شکلی ظریف، مفید و موثر با کمک تصویر یا برخی از ابزارهای هنری و فنون بصری به کار برده می شود تا مفهوم اصلی متن به مخاطب منتقل شود. در تعریف دیگر می توان گفت تصویرسازی رشته ای است که با مجموعه ای از تصاویر سر و کار دارد که همیشه موضوع این تصاویر از قبل مشخص شده است؛ در واقع اشاره ما به آن است که تصویرگر به وسیله موضوع محدود می شود و در چهارچوب آن عمل می کند. از ویژگی هایی که در تصویرسازی معاصر در سه دهه ی اخیر رخ داده، توجه به مواد و مصالح و شیوه های تازه در تکنیک و اجراست. در بسیاری از موارد، برای بیان تخیل از رنگ های شفاف استفاده شده، یا از کلاژی با معنا بر روی لایه های متعدد، در کنارهم روایتی از یک متن را نشان می دهد یا به صورت غیر مرتبط در کنار هم قرار گرفته، و به روش های نمادین و استعاره آمیز، شیوه ای مفهومی تر از پیش اتخاذ کرده اند. به این ترتیب گرایش های جدیدی در رسانه ی هنر متولد می شود؛ که تأکید بر تضاد مفهومی با قالب و روایت در آثار تولید شده دارد. علیرغم آن که ارگان های هنری نیز می توانند در این تحول نقش بسزایی داشته باشند.

توحیدتبار تحقیقی با عنوان «بررسی نگاه سوررئالیسم یا فراواقع گراییانه در آثار تصویرگران ایرانی (از سال ۱۳۴۰ تا به امروز)» در سال ۱۳۹۲ انجام داد. در این تحقیق توحیدتبار به بررسی تئوری و نظریه ی سوررئالیسم و تاثیر آن بر ادبیات، نقاشی و در نهایت تصویرسازی در ایران و همچنین بررسی جایگاه این سبک در آثار نقاشان و تصویرگران ایرانی و نیز معرفی این هنرمندان و آثارشان پرداخته است. دهقان منگابادی تحقیقی با عنوان «تحلیل بازتاب فراواقع گرایی در تصویرسازی کتب کودک و نوجوان در ایران (۱۳۶۰ تا ۱۳۹۵)» در سال ۱۳۹۷ انجام داد. منگابادی در تحقیق خود به بررسی مؤلفه های دقیق تری از فراواقع گرایی از نگاه تصویرگران غربی و همچنین فراواقع گرایی از نگاه نگارگری ایرانی، به عنوان دو آبشخور پرداخته اند و به آثار تصویرگران معاصر ایران و تأثیر فراواقع گرایی در آثارشان و این که رویکرد آن ها به سمت کدام مؤلفه است، به بررسی می پردازد.

در این پژوهش سعی بر این است در بررسی تأثیر جریان فراواقع گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هشتاد ایران، به جنبه های دقیق تری از سوررئالیسم و نوع نگاه تصویرگران به این موضوع بپردازیم و چگونگی ظهور ویژگی های سوررئالیسم، شناسایی، دسته بندی و تحلیل این ویژگی ها در آثار تصویرسازان معاصر در دهه هشتاد و به بررسی این که تصویرگر معاصر ایران تا چه حدی، سوررئالیسم را در تصویرسازی های خود دخالت داده بیان کننده مسئله تحقیق حاضر است.

مکتب سوررئالیسم

سوررئالیسم یا فراواقع گرایی یا فرا واقع پردازی، جنبشی بوده که برای آزاد کردن ذهن انسان از چارچوبها و رها ساختن تخیل او و مبارزه با انواع تعهدات دست و پا گیر پدید آمده است. سوررئالیستها با آزاد کردن ذهن از قید و بند چارچوبهای عقلی، به خلق فضاهای غیر واقع، خیالی و شگفت انگیز می پردازند و معتقدند که فکر آدمی باید، بدون هیچ ملاحظه ای تمام و کمال دیده شود. با شیوه های منطقی، عقل هیچ زمان نمی تواند به منطقه ی ضمیر ناخودآگاه و تصویرها و خاطره های آن دست پیدا کند و رویا یکی از مهم ترین راه های رسیدن به این منطقه است. از نظر برتون، نیروهای محرکی که خود را از طریق رویا و روند خود به خودی اوهامی که چیزهای واقعی می آفرینند بیان می کنند، از ارزشی قطعی برخوردار دارند. حافظه انسان این تجربه های ناخودآگاه را، حتی در زمان بیداری، نگه می دارد. ضمیر ناخودآگاه بر خودآگاهی اثر می گذارد؛ اما زمانی که انسان به طور ناگهانی و از پیش حساب نشده از ضمیر ناخودآگاه دور می شود و به درون قلمرو منطق راه می یابد، کم کم ضمیر خودآگاه این موضوع را یک تصادف می نامد.

سوررئالیسم بدون شک از افراد تاثیر گذاری در جریان رشد خود استفاده کرده است که توانست این چنین به اوج برسد. از سال ۱۹۲۰ این سبک به تدریج هنرهای تجسمی را فراگرفت و بسیاری از هنرمندان دادائیست به این سبک پیوستند و سپس در سال ۱۹۲۵ برای اولین بار نخستین نمایشگاه از آثار سوررئالیستها تشکیل شد که افرادی هم چون پل کله، ماکس ارنست، جورجو دکریکو، خوان میرو، ماسون، پیکاسو و تعدادی از نقاشان معروف در آن شرکت کردند که بعد از سال ۱۹۲۶ نیز به تدریج بعضی از شخصیت های برجسته نقاشی هم چون رنه ماگريت، سالوادور دالی، جاکومتی، ایون تانگی و مارک شاگال به این سبک پیوستند. در این بخش به معرفی برترین هنرمندان مکتب سوررئالیسم می پردازیم و با نمونه آثار آن ها آشنا می شویم.

سوررئالیسم در ایران

سوررئالیسم از جمله سبک هایی است که بعد از دهه ۳۰، به صورت جنبشی در میان نقاشان جوان ایرانی مطرح شد و تعدادی از شاعران و نویسندگان، چون سهراب سپهری به این سبک تمایل نشان دادند. «همراه با ادامه خط مشی های گوناگون از مکاتب نقاشی فرنگی، گرایش تازه ای در میان نقاشان ایرانی به پیروی از سبک سوررئالیسم در دهه ۴۰، در ایران رواج یافت. در حقیقت می توان گفت بعد از شیوه ی کوبیسم و آشفتگی های ناشی از آن در جامعه هنری ایران، گرایش های سوررئالیستی در آغاز به بی هدفی و سرگردانی هنرمند ایرانی افزود. فرار از واقعیت های ملموس، پناه بردن به دنیایی بیگانه و سراسر خیال پردازانه و اندیشه های کهنه و پوسیده با بیانی خالی از هرگونه انس و الفتی با جامعه به تدریج در این میان کسانی پیدا شدند که شیوه سوررئالیسم را به دلیل امکانات زیاد آن برگزیده و در این راه موفق شدند تا با تلفیق سوررئالیسم با عرفان و اندیشه شرقی زبان تصویری نویی به وجود آورند» (محبوب، ۱۳۷۳).

نقاشان ایرانی با نگاهی متفاوت از هم مکتبی های اروپایی خود در دهه ۴۰ و ۵۰ به سوررئالیسم پرداختند. تعدادی از آن ها به کار خود ادامه داده و دیگر هنرمندان هم به غیر از یکی دو تجربه دیگر کار سوررئالیستی انجام ندادند. فعالیت این نقاشان قبل از انقلاب آغاز شده و یا حتی دوره اوج کارهایشان پیش از دهه ۶۰ بوده است و در سال های آغازین بعد از انقلاب کمتر به سوررئالیسم پرداخته اند، اما در سال های اخیر گروهی از هنرمندان ایرانی برای بیان اندیشه های خود به سوررئالیسم روی آورده اند، که در فصل های بعد به این موضوع بیشتر می پردازیم.

تصویرگری

در طول تاریخ تصویرسازی چیزی جز روایت‌گری داستانی به صورت پلان‌های مختلف با موضوعات خلقت جهان با محوریت انسان، نیروهای مافوق طبیعت و رازهای پنهان درمورد تولد و مرگ جهان، به وسیله خطوطی مانند هیروگلیف بر روی کتیبه‌های پاپیروس نبوده است. «در گذشته مصور کردن محدوده مشخصی نداشت و تخصص در آن دارای ویژگی معینی نبود، هر کس که دستی به قلم مو داشت می‌توانست تصویرگر باشد و هر هنرمندی مدعی تصویرگری هم بود» (ممیز، ۱۳۶۸).

مرتضی ممیز بر این باورند که در گذشته هرکسی موضوعی را به تصویر بکشد تصویرگر است، که این موضوع شامل مجسمه سازی، نقاشی، حکاکی روی ظروف می‌شد. چرا که تصور بر این بود که چون آثارشان تصویر یک موضوع را نشان می‌دهد پس تصویرسازند. استاد ممیز در ادامه به این موضوع اشاره کردند که تصویرگری تجسم تصویری بخشیدن به موضوع برای نمایش بهتر فضای مطلب و درک بهتر متن است.

فرشید مثقالی در مقاله‌ای در توضیح مفهوم تصویرسازی چنین می‌گوید: «ما معنی و یا متنی را که شامل کلمات و معانی ذهنی است را با شکل و تصویر، عینیت می‌بخشیم و کلمه را که امری ذهنی است را با تصویر که امری است عینی توضیح می‌دهیم. این تفسیر در یک مبحث وسیع‌تر کلمه را مقابل تصویر قرار می‌دهد. که بررسی آن خود یک مبحث طولانی، و یکی از مباحث اصلی تئوریک تصویرسازی است. در عین حال امر دیگری را هم شامل می‌شود. این عبارت است از کلمه‌ی متن و یا معنی، تصویرسازی در ارتباط با متن تعریف مشخص دارد. این تعریفی است معاصر، تعریفی است که در سده‌ی فعلی برای این عمل مشخص شده. ما این مرزبندی را در گذشته نداشته‌ایم» (مومنی، ۱۳۸۷).

تصویرگری مشارکت تصویربست بین تصویرگر و نویسنده که برای بیان مفاهیم مطرح در آثار نوشته شده است که به شکلی ظریف، مفید و موثر با کمک تصویر یا برخی از ابزارهای هنری و فنون بصری به کار برده می‌شود تا مفهوم اصلی متن به مخاطب منتقل شود. در تعریف دیگر می‌توان گفت تصویرسازی رشته‌ای است که با مجموعه‌ای از تصاویر سر و کار دارد که همیشه موضوع این تصاویر از قبل مشخص شده است؛ در واقع اشاره ما به آن است که تصویرگر به وسیله موضوع محدود می‌شود و در چهارچوب آن عمل می‌کند.

تصویرگری به شیوه‌ی امروزی، پس از آغاز حرکت‌های نوین در نقاشی دهه ۴۰ و ۳۰ آغاز شد. لیلی تقی‌پور، نخستین تصویرگری‌های کتاب به شیوه‌های نوین کودکان را پدید آورد و از هنرمندان دیگر آن دوره می‌توان به محمد بهرامی با تصویرگری کتاب افسانه‌ها و محمود جوادی پور تصویرگر کتاب موش و گربه، اشاره کرد. با استقلال یافتن نقاشی از تصویرگری کتاب و رویکرد برخی نقاشان خلاق به تصویرسازی، سال‌های عبور از هنر کلاسیک به هنر نوین با شکوفایی هنر تصویرگری همراه بود، در این زمان هنرمندانی چون فرشید مثقالی راه ورود به خلاقیت و نوآوری را به عرصه تصویرگری هموار کردند. شکل‌گیری کتاب کودک و حضور رنگ در آن که از نخستین سال‌های دهه ۴۰ صورت گرفت، نشانه‌های هنر مدرن مانند انتزاع نیز در آثار پدیدار شد. یکی از نخستین ساختار شکنی‌ها را می‌توان در کتاب جمشیدشاه، اثر فرشید مثقالی اشاره کرد.

در کتاب‌های تصویری حلقه اتصال میان متن و تصویر همان خیال است که در پرورش داستان در ذهن کودک و بیان قابلیت‌های تصویری در آن نقش مهمی بر عهده دارد. بنابراین هم تصویر و هم متن نوشتاری هر دو به عنوان هنر معرجی هستند برای عبور از عالم محسوسات به عالم معانی و کیفیات باطنی (آوینی، ۱۳۷۹). خیال در لغت به معنی تصویر است؛ بنابراین این هم تصویرسازی و هم متن نوشتاری در این‌گونه کتاب‌ها متأثر از تصویرند، که به آن‌ها تصویر تجسمی می‌گویند. در تصویرسازی اگر هنرمند وفادار به متن باشد سعی می‌کند معنای پنهان در پشت متن و تصویر را آشکار کند. او بر اساس نگاه

خیالی خودش سعی می‌کند از چارچوب اصلی متن خارج شود و به سوی باطن حقیقی و معنوی داستان حرکت کند و تصویرگر تلاش می‌کند تفسیر ذهنی خود را از متن، به تصویر بکشند.

گاهی تصویرگر با به کارگیری سبک سوررئالیسم روایتی تخیلی و رخدادی که هرگز اتفاق نیافتاده است، را به تصویر می‌کشد. و ممکن است تصویرگر از نمادهایی برای برانگیختن تفکر بیننده یا ایجاد کنش در طول داستان استفاده کند. فرشید مثقالی در کتاب‌های هم‌چون قهرمان نوشته‌ی تقی کیارستمی سال ۱۳۴۹، پسرک چشم آبی نوشته جواد مجابی سال ۱۳۵۱ و مارمولک کوچک اتاق من نوشته منصور فاطمی سال ۱۳۵۴ سبک سوررئالیستی را برگزیده است (اکرمی، ۱۳۹۴). فضا سازی در کتاب‌های تصویری همچون گونه‌های دیگر ادبی به معنای روشن کردن مکان، زمان و به طور کلی فضایی است که داستان در آن رخ داده است. بار اصلی این فضا سازی به عهده ی تصویر است. در تصاویر و متن بیشتر کتاب‌های تصویری داستانی ضرباهنگ یا ریتم وجود دارد که با تکرار برخی عناصر ایجاد می‌شوند که در ترکیب بندی حس حرکت ایجاد می‌کنند. ضرباهنگ در متن را عبارت‌هایی به وجود می‌آورند که در طول داستان پیوسته تکرار می‌شوند (قائینی، ۱۳۹۰).

یافته ها

بعد از انقلاب اسلامی، در اواخر دهه ی ۷۰ به دلیل تحولات سریعی که در همه ی جنبه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران رخ داد، باعث فاصله و سکوتی در اغلب زمینه‌های تصویر سازی و دیگر رشته‌های هنری ایجاد شد. و تصویر سازی در مجلات و روزنامه‌ها کم رنگ و اغلب ناپدید می‌شوند. در دهه ی ۸۰، یک دوران طلایی برای تصویرگری ایران محسوب می‌شود، این تصویرگران نسل چهارم، تحت تأثیر تصویرگران خارجی هستند.

حافظ میرآفتابی

حافظ میرآفتابی متولد ۱۳۴۳، نقاش، نویسنده و تصویرگر کتاب کودک در تهران است. تحصیلاتش، کارشناسی گرافیک از دانشگاه هنر و کارشناسی ارشد گرافیک از دانشگاه آزاد اسلامی است. تصویر سازی برای کتاب‌های: "ژانرال‌ها"، "پیمان جهانی حقوق کودک"، "الیاس"، "باید به فکر فرشته بود" و "ایوب" است. از سوررئالیستی‌ترین آثار میرآفتابی، تصویر سازی کتاب‌های الیاس و باید به فکر فرشته بود است که در این کتاب از تکنیک کلاژ برای بهتر نشان دادن فضای داستان استفاده شده است (تصویر ۱).

خلاصه موضوع داستان: متن سوررئالیستی، از داستان یک دختر به نام رویا که مریض است و در حالی که بر روی تخت خوابیده با فرشتگان هم صحبت می‌شود.

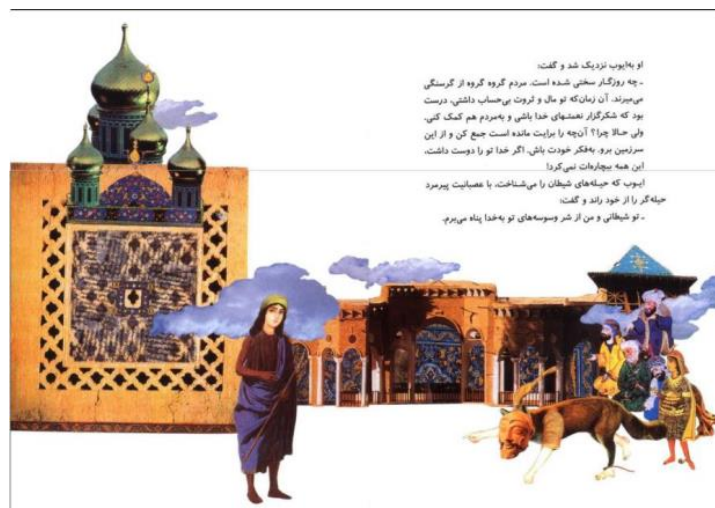
زمانی که ادبیات داستان سوررئالیستی باشد قطعا یک فضای سوررئالیستی را می‌طلبد، میرآفتابی تلاش می‌کند در آثار خود هذیان‌های قهرمان داستان را با استفاده از فضا و کلاژهایی خاص آن را به مخاطب نشان دهد. این اثر با ترکیب بندی‌های عجیب، از تصویرهای قدیمی و امروزی توانسته است مخاطب خود را متعجب کند. یک فضای سوررئالیستی زمانی ایجاد می‌شود که مخاطب با ترکیب بندی و عناصر عجیب روبه رو شود، که در واقع همان عنصر غافلگیری است که داستان را به فراواقعیت می‌برد؛ به همین دلیل است که این اثر به عنوان نمونه عالی، برنده پلاک زرین براتیسلاوا در سال ۱۳۲۸ را برای او به ارمغان آورد. اگر بهتر به این اثر نگاه کنیم متوجه می‌شویم تمام مولفه‌های سوررئالیستی جهان از جمله نماد پردازی، ترکیب اشیاء مرتبط و غیر مرتبط، ترکیب فضاها و اغراق را همزمان به تصویر کشیده است. یکی دیگر از آثار میرآفتابی، تصویر سازی

کتاب "ایوب" است که در مورد زندگی نامه‌ی پیامبران از جمله ایوب می‌پردازد؛ این کتاب و دیگر آثار حافظ میرآفتابی از یک تکنیک مشترک بوده با این تفاوت که در کتاب ایوب، از تصاویر تاریخی هنر ایران و جهان کلاژ شده که ارتباط تنگاتنگی با متن دارد (تصویر ۲ و ۳)

تصویر ۱: باید به فکر فرشته بود، نویسنده: محمدرضا یوسفی، تصویرگر: حافظ میرآفتابی، انتشارات شبابیز، ۱۳۸۱ش (URL1).

تصویر ۲: ایوب، نویسنده: مصطفی رحماندوست، تصویرگر: حافظ میرآفتابی، انتشارات شبابیز، ۱۳۸۳ش (URL2).

تصویر ۳: ژنرال، نویسنده: محمدرضا یوسفی، تصویرگر: حافظ میرآفتابی، فرهنگ گستر، ۱۳۸۵ش (URL3).

علیرضا گلدوزیان

علیرضا گلدوزیان در سال ۱۳۵۵ در تهران متولد شد. تصویرگر و طراح گرافیک ایرانی، که تاکنون برای آثار فراوانی در حوزه کودک و نوجوان تصویرسازی کرده است. او کارشناس ارشد رشته ی گرافیک از دانشگاه هنر و فعالیت حرفه ای خود را از سال ۱۳۷۴ با طراحی پوستر برای فیلم سینمایی "گروگان" آغاز کرده است. گلدوزیان با تصویرگری کتابهای "مداد سیاه" و "مداد قرمز" و "جوراب سوراخ" توانست جایزه ی درخت طلایی براتیسلاوا را در سال ۲۰۰۶ از آن خود کند. این جایزه بزرگترین و معتبرترین در سطح جهانی بوده و برای اولین بار به یک ایرانی تعلق گرفته است (تصویر ۴).

تصویر ۴: جوراب سوراخ، نویسنده: سوسن طاقدیس، تصویرگر: علیرضا گلدوزیان، انتشارات شبواپز، ۱۳۸۲ش (URL4).

خلاصه موضوع داستان: دوستی یک موش و یک لنگه جوراب سوراخ که دور انداختنش و کسی با او دوست نمی شود "جوراب سوراخ"، ساده ترین و دلنشین ترین داستان کودکانه ایست، که گلدوزیان به خوبی توانسته این را وارد دنیای کودکان کند. بازی با رنگ ها و فضاهایی که عجیب و خیال گونه است. وجود مولفه های سوررئالیسم جهانی با استفاده از جان بخشی به اشیاء و

موجودات، ترکیب عناصر در یک فضا، توانسته است یک شخصیت جدید خلق کند که مانند انسان‌ها عواطف و احساسات داشته و وارد یک فضای فراواقعیت شود. بیشترین ویژگی که این اثر دارد، سادگی، عدم عمق‌نمایی و عدم سایه‌پردازی است که کمک می‌کند فضایی کودکانه و دلنشین برای کودک ایجاد شود (تصویر ۵).

تصویر ۵: جوراب سوراخ، نویسنده: سوسن طاق‌دیس، تصویرگر: علیرضا گلدوزیان، انتشارات شب‌ویز، ۱۳۸۲ش (URL5).

اگر تمام آثار علیرضا گلدوزیان را نگاه کنیم متوجه یک فضا و سبک شخصی هنرمند می‌شویم، شخصیت‌های اغراق شده‌ای در ظاهر انسان یا حیوان که بهشون جان داده شده است تا قهرمان یک داستان شود؛ از ویژگی مشترک آثار او استفاده از سبک کاریکاتور و نائیو از جنبه سادگی در فرم‌هاست، که اکسپرسیو یا بیانگر نیز هستند. تصویرهای او لحنی طنزآمیز دارند و در بیشتر موارد از رنگ‌های متضاد و درخشان استفاده می‌کند. در یکی از آثار او، معلق بودن عناصر و اغراق در ترکیب‌بندی و شخصیت‌ها استفاده شده است (تصویر ۶ و ۷).

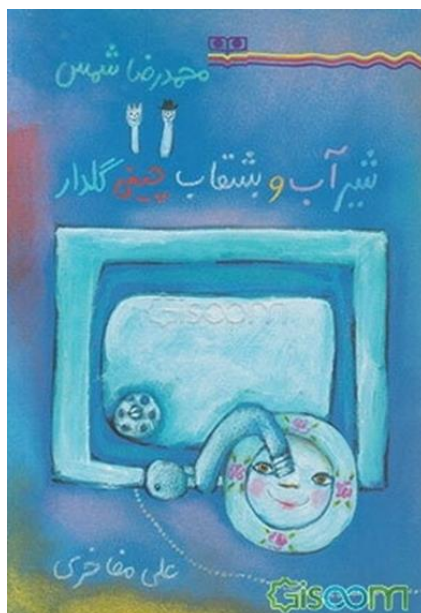
تصویر ۶: خاله سوسکه با کی ازدواج کرد؟، نویسنده: علی اصغر سیدآبادی، تصویرگر: علیرضا گلدوزیان، انتشارات افق، ۱۳۸۸ش (URL6).

تصویر ۷: این همه تلق و ملق، نویسنده: سرور کتبی، تصویرگر: علیرضا گلدوزیان، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۲ش (URL7).

علی مفاخری

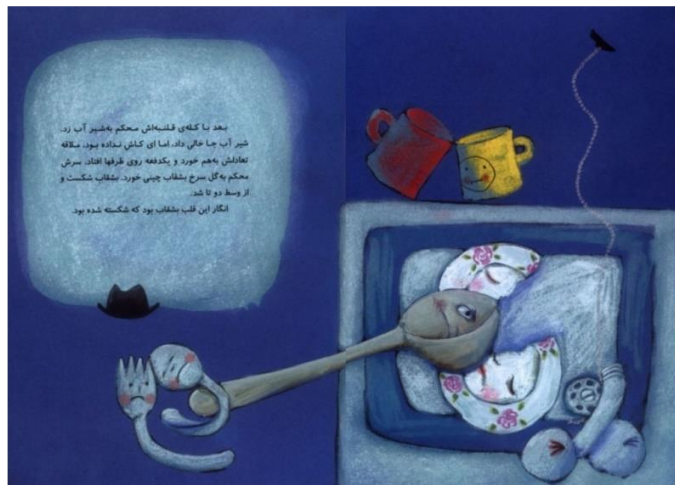
علی مفاخری متولد ۱۳۵۰، فارغ التحصیل رشته گرافیک در دانشکده هنر و معماری می‌باشد. علی مفاخری در پنجمین نمایشگاه تصویرگران کتاب نیز برای طراحی روی جلد، از سوی انجمن نویسندگان کودک و نوجوان و نیز هیأت دوران جشنواره تشویق شد. مفاخری ۱۴ کتاب برای نشر شباويز تصویرگری کرده که ۴ عنوان در سال ۸۱ به چاپ رسیده است. این کتاب‌ها عبارتند از: در سال ۸۰ "روز آفتابی من"، "خانه‌ی قشنگ"، "هرکه زودتر" و "موش پرخور" و کتاب‌های "خرگوش و رودخانه"، "شعری از گربه و موش"، "شاید"، "کاشکی"، "خانه‌های خیال من"، "شعر رنگ‌ها و خانم و سیب آقای هندوانه در سال ۸۱ تصویرسازی شده است (تصویر ۸).

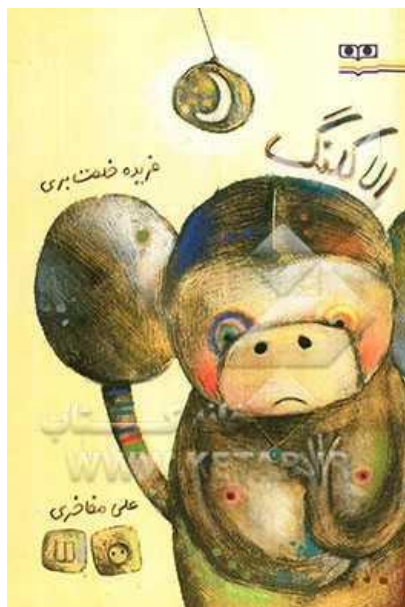
تصویر ۸: شیر آب و بشقاب چینی گلدار، نویسنده: محمدرضا شمس، تصویرگر: علی مفاخری، انتشارات شباويز، ۱۳۸۲ش (URL8).

خلاصه موضوع داستان: درباره شیر آبی است که به یک بشقاب چینی گلدار علاقه خاصی دارد. تا این که یک روز در پی ماجرای بشقاب گلدار می‌شکند و از آن به بعد شیر آب داغدار شده، قطره قطره اشک می‌ریزد. اثر شیر آب و بشقاب چینی گلدار، علی مفاخری از ترکیب‌بندی خلوت، فضای صمیمی و ساده کودکانه، جان بخشی به اشیاء استفاده کرده است، و هیچ پیچیدگی در تکنیک یا ساختارشکنی در این اثر دیده نمی‌شود. رابطه تنگاتنگی که متن با تصویر ایجاد کرده باعث برقراری ارتباط با کودک می‌شود. در این اثر با مولفه‌های ایرانی از جمله جان بخشی، ساده‌گرایی بدون عمق‌نمایی و عدم سایه‌پردازی و سبک کارتونی روبه رو هستیم (تصویر ۹ و ۱۰).

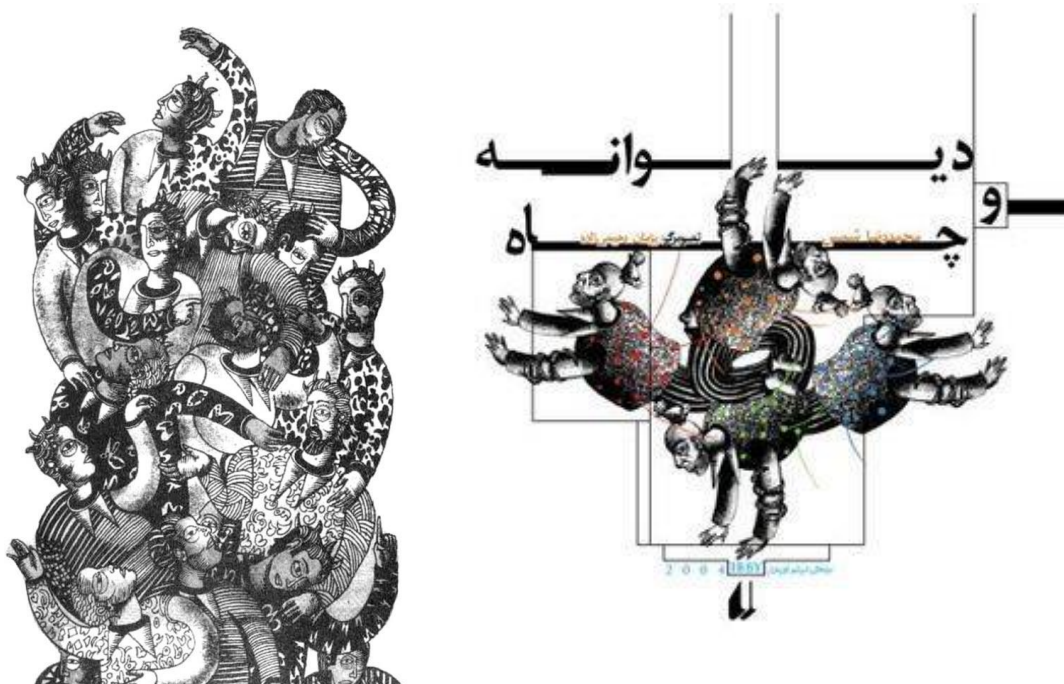
تصویر ۹: شیر آب و بشقاب چینی گلدار، نویسنده: محمدرضا شمس، تصویرگر: علی مفاخری، انتشارات شباویز، ۱۳۸۲ش (URL9).

تصویر ۱۰: الاکلنگ، نویسنده: فریده خلعتبری، تصویرگر: علی مفاخری، انتشارات شباویز، ۱۳۹۱ش (URL10).

پژمان رحیمی زاده متولد ۱۳۴۹ و دارای مدرک کارشناسی ارشد ارتباط تصویری می باشد. رحیمی زاده با بیش از ۴۰ عنوان کتاب، از دیگر تصویرگران پر کار این دوره است. او در کارهای نخست خود هم چون کتاب "آسمان آبی"، از آثار فرشید مثقالی تأثیر گرفته است اما به تدریج با گذشت زمان از این شیوه فاصله گرفته و سبکی فراواقع گرایی و پر از نماد را ادامه داده است. وی از تصویرگران انگشت شماری است که به ویژگی های سوررئالیسم و عناصر فراواقع گرایی در تصویرگری علاقه نشان می دهد (تصویر ۱۱).

تصویر ۱۱: دیوانه و چاه، نویسنده: محمدرضا شمس، تصویرگر: پژمان رحیمی زاده، قلم فلزی و آب مرکب، انتشارات افق، ۱۳۸۷ش (URL11).

خلاصه موضوع داستان: کتاب دیوانه و چاه مجموعه ای صد داستانی است که یکی از این داستان ها در مورد مرد دیوانه ایست که هر روز سنگ بزرگی را داخل چاه می اندازد و سپس خودش آن سنگ را برمی دارد تا بالاخره یک روز خود را داخل چاه انداخته و دیگر دیوانه ای نبود.

این اثر و دیگر آثار رحیمی زاده، از تصاویر وهم آلود و سوررئالیستی متناسب با متن استفاده کرده است. نمادپردازی و اغراق در ترکیب بندی ها و ترکیب اشیاء بر اساس موضوع و آشنایی زدایی برای بهتر دیده شدن زاویه دید مخاطب توانسته است این اثر را به بهترین نمونه تصویرگری سوررئالیسم کودکان تبدیل کند. "دیوانه و چاه"، متنی شگفت انگیز و حوادثی عجیب و تخیلی، و تصاویر جادویی را نشان می دهد، که به دلیل استفاده از تکنیک قلم فلزی و آب مرکب، شباهت زیادی به آثار محمد سیاه قلم دارد. اگر بخواهیم تفکیک کنیم در این اثر مولفه های فراواقع گرایی جهانی بیشتر دیده می شود، اغراق، عجایب نگاری که باعث خلق فضایی عجیب و موجودات عجیب الخلقه شده و تلفیق فضاها، عمق نمایی هایی که نزدیک به سوررئالیسم ایرانی است. پژمان رحیمی زاده بیشتر از فضایی استفاده می کند که نزدیک به نگارگری است تا بتواند در کنار تمام مولفه های سوررئالیسم جهانی، هویت ملی را در آثار خود حفظ کند.

از دیگر آثار او، کتاب "بیست افسانه‌ی ایرانی" است که مجموعه‌ای از بیست داستان ایرانی را روایت می‌کند. رحیمی‌زاده در این اثر از معلق بودن عناصر، اغراق در زاویه دید و تلفیق فضای ایرانی و غیر ایرانی، ترکیب اشیاء، و نمادپردازی‌هایی معنادار که متناسب با متن داستان استفاده کرده است. پژمان رحیمی‌زاده تصویرگریست که تا به امروز آثار سوررئالیستی فاخری را به وجود آورده است، به گونه‌ای که او در زمان سفر کرده و هرچقدر رو به جلو می‌رود آثارش به پختگی رسیده و بیان شخصی‌تری پیدا می‌کند (۱۲ و ۱۳).

تصویر ۱۲: بیست افسانه‌ی ایرانی، نویسنده: مصطفی رحماندوست، تصویرگر: پژمان رحیمی‌زاده، انتشارات افق، ۱۳۸۹ش (URL12).

تصویر ۱۳: سه اثر بدون عنوان، نقاش: پژمان رحیمی‌زاده، گواش روی مقوا، ۴۰*۴۰ سانتی متر، ۱۴۰۰ش (URL13).

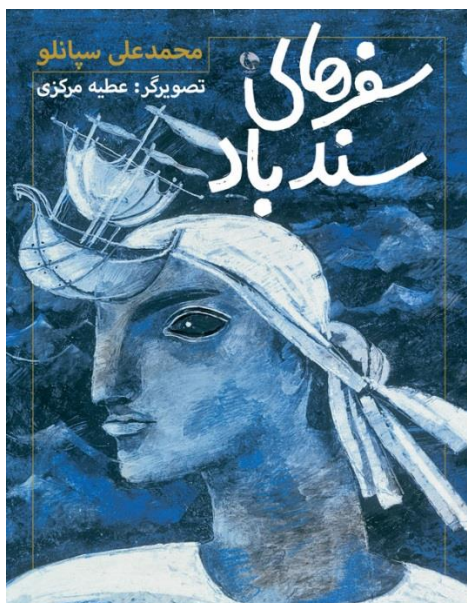

عطیه مرکزی متولد ۱۳۳۴، هنرمند تصویرساز و دارای مدرک کارشناسی نقاشی است. وی عضو انجمن تصویرگران ایران می باشد و تا کنون کتب بسیاری را تصویرسازی کرده است و در نمایشگاه های بسیاری نیز شرکت داشته است. از جمله آثار او: من ماه را بوییدم: "زندگی نامه امام هادی (ع)"، "سیب و درخت و دختر"، "بگذار کمکت کنم!"، "روی تخته سیاه جهان با گچ نور بنویس"، "چه جوری؟ این جوری!"، "پیامبری از کنار خانه ما رد شد" و... می باشد (تصویر ۱۴ و ۱۵).

تصویر ۱۴: پیامبری از کنار خانه ما رد شد، نویسنده: عرفان نظر آهاری، تصویرگر: عطیه مرکزی، انتشارات صابرین، ۱۳۸۸ش (URL14).

خلاصه موضوع داستان: این داستان با الهام از آدم و حوا، خوانشی نو را ارائه می کند. از بهشت که بیرون آمد، دارایی اش فقط یک سیب بود. سببی که به وسوسه آن را چیده بود. و مکافات این وسوسه هیوط بود. فرشته ها گفتند: تو بی بهشت می میری. زمین جای تو نیست. زمین همه ظلم است و فساد. انسان گفت: اما من به خودم ظلم کرده ام. زمین تاوان ظلم من است. اگر خدا چنین می خواهد، پس زمین از بهشت بهتر است. خدا گفت: برو و بدان جاده ای که تو را دوباره به بهشت می رساند از زمین می گذرد؛ زمینی آکنده از شر و خیر، آکنده از حق و از باطل، از خطا و از صواب؛ و اگر خیر و حق و صواب پیروز شد تو بازخواهی گشت و گرنه ... و فرشته ها همه گریستند. اما انسان نرفت. این اثر، با استفاده از سادگی و بیان عمیقی را در مخاطب ایجاد کرده است. او از اغراق در فضا و دفرمه کردن فیگورها استفاده کرده تا فضایی خیالی و بدون زمان و مکانی را نشان دهد. شاید ضعف این اثر تک رنگ بودن، آن است که می تواند جذابیت بصری را کم کند اما در این اثر تصویرساز به خوبی این موضوع را می دانسته و با آگاهی و تسلط بر متن داستان، این رنگ را در طیف های مختلف برای ارتباط با متن و حال و هوای موضوع استفاده کرده است.

تصویر ۱۵: سندباد، نویسنده: محمدعلی سپانلو، تصویرگر: عطیه مرکزی، انتشارات خروس، ۱۳۹۷ش (URL15).

مولفه‌های سوررئالیسم در آثار دهه ۸۰ ایران

۱- عدم عمق نمایی

در آثار تصویرگران به گونه‌ای قرار دارد که یا فضایی مه‌آلود ایجاد کرده است که عمق ندارد یا هنرمند سعی دارد با قرار دادن عناصر در جلوی کادر و رنگ‌هایی با شدت کمتر عمق نمایی را ایجاد کند که در آثار تصویرگران ایرانی کمتر به این مولفه پرداخته شده است.

۲- چند زاویه دید

زمانی که هنرمند تصمیم می‌گیرد چندین زاویه دید را در یک اثر قرار دهد تا به یک ترکیب‌بندی و مفهوم جدید برسد، هنرمند خود را به عنوان مخاطب قرار می‌دهد و با استفاده از خیال و قرار گرفتن عناصر، رنگ‌ها و تکنیک جدید سعی می‌کند نگاه جدیدی به متن داستان پیدا کند.

۳- نور و سایه

در بعضی از آثار سوررئالیستی تصویرگران ایرانی، اهمیت به نور و سایه در کنار مولفه‌های دیگر باعث به وجود آوردن یک فضای متضاد می‌شود فضایی رئالیستی با عناصر غیرواقعی یا برعکس. گاهی هنرمند با حذف نور و سایه اثر خود را از فضای طبیعت‌گرایی دور می‌کند، تا یک فضای فراواقع‌گرایی را ایجاد کند.

۴- ساختن موجودات فراواقع‌گرایی

هنرمند با ذهن خلاق خود موجوداتی را خلق می‌کند که الهام گرفته از رویاهای کودکی اوست؛ گاهی این موجودات آشنا هستند، گاهی ناآشنا که از دل کابوس‌ها و خیال آن‌ها سرچشمه گرفته است.

جدول: مولفه‌های سوررئالیسم در ایران

مولفه‌های سوررئالیسم در ایران				نام کتاب	هنرمندان
۴	۳	۲	۱		
		●		باید به فکر فرشته بود	حافظ میرآفتابی
				ایوب	حافظ میرآفتابی
●		●		ژنرال	حافظ میرآفتابی
●		●		جوراب سوراخ	علیرضا گلدوزیان
●				خاله سوسکه با کی ازدواج کرد؟	علیرضا گلدوزیان
●				این همه تلق و ملق	علیرضا گلدوزیان
●		●		شیر آب و بشقاب چینی	علی مفاخری
●				الاکلنگ	علی مفاخری
●		●		دیوانه و چاه	پژمان رحیمی‌زاده
●	●	●	●	۲۰ افسانه ایرانی	پژمان رحیمی‌زاده
		●		پیامبری از کنار خانه ما رد شد	عطیه مرکزی
		●		سندباد	عطیه مرکزی

نتیجه گیری

تصویرسازی هنری کاربردی است که در طول تاریخ به شیوه‌های مختلف جهت روایت حوادث، موضوعات و مفاهیم گوناگون، مورد توجه انسان قرار گرفته است. تصویرسازی برای اولین بار بر روی دیوارها، اشیاء و وسایل دست‌ساز به نمایش گذاشته شد؛ و پس از ابداع کتاب، عمده آثار تصویرگرانه جهت زیباسازی و نیز بیان بهتر مفاهیم، در کتب مختلف ارائه می‌شد. با توجه به مستندات تاریخی، آثار تصویرسازی بهترین اسناد مصوری است که ما را با فرهنگ‌های مختلف، عقاید و مفاهیم جوامع گوناگون بشری از اعصار گذشته تاکنون، آشنا می‌سازد.

از سوی دیگر آغاز سوررئالیسم به عنوان یک سبک در تصویرسازی ایران برای اولین بار در کتاب‌هایی مانند: "ماهی سیاه کوچولو" و "مارمولک اتاق من" از فرشید مثقالی، "یک حرف و دو حرف" از محمدرضا دادگر، "باران، آفتاب و قصه کاشی" از علی اکبر صادقی بود، که در این آثار ویژگی اصلی سوررئالیسم یعنی عنصر خیال در آن دیده می‌شود. هنرمندان تصویرساز ایرانی، زمانی که سعی در ساختارشکنی داشتند وارد دنیای رویا و خیال شدند. این روند از دهه‌ی ۴۰ شروع شد. هنرمندان سعی کردند از چارچوب‌ها و محدودیت‌های تصویری رها شوند و آزادانه بتوانند افکار و تصاویر ذهنی خود را به تصویر بکشند. این جریان با پیشرفت ابزارها و تکنیک‌ها در کنار هنرمندان سه دهه اخیر حضور پیدا کرده است و با شروع هر دهه این جریان به رشد می‌رسد و به خلق آثاری شگفت‌انگیز، خلاق و نوآور کمک می‌کند.

نتایج نشان داد دهه‌ی ۸۰ با آثاری روبه رو هستیم که ترکیب‌بندی‌ها پویاتر و خلاقانه‌تر و رنگ‌ها پخته‌تر دیده می‌شوند، فضایی ساختار شکن برای بالاتر بردن قدرت خیال، باعث شده تا سوررئالیسم با نگاهی جدیدتر در این دهه حضور پیدا کند.

منابع

- اکرمی، جمال‌الدین؛ (۱۳۹۴)، کودک و تصویر چیستارهایی در تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوان، چاپ دوم، تهران: سروش.
- آوینی، سید مرتضی؛ (۱۳۷۹)، آینه جادو، جلد اول، تهران: ساقی.
- قائینی، زهره؛ (۱۳۹۱)، تصویرگری کتاب‌های کودکان، تاریخ، تعریف‌ها و گونه‌ها، چاپ اول، تهران: فرهنگی هنری پژوهشی تاریخ و ادبیات کودکان.
- محبوب، محمد؛ (۱۳۷۳)، ادبیات داستانی و عامیانه و تاثیرات آن بر ادبیات داستانی کودک، کیهان، شماره ۲۱، صص ۶۳-۶۵.
- ممیز، مرتضی؛ (۱۳۶۸)، تصویر و تصور، چاپ اول، تهران: اسپرک.
- مومنی، هادی؛ (۱۳۸۷)، نشریه هنرهای تصویری، مجله حرفه هنرمند، شماره ۲۴، صص ۱۵ تا ۱۷.

منابع اینترنتی:

- URL1: <https://www.google.com>
- URL2: <https://www.google.com>
- URL3: <https://www.adinehbook.com/gp/product/9648089396>
- URL4: <https://www.artymag.ir/artists/59iU>
- URL5: <https://www.ibna.ir/fa/longint/253725>
- URL6: <https://ketabak.org/ketab/2424>
- URL7: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https>
- URL8: <https://www.gisoom.com/book/1255892>
- URL9: <https://vista.ir/m/b/zucaz/%D8%A7%D9%84%D8%A7%DA%A9%D9%84%D9%86%DA%AF>
- URL10: <https://artchart.net/fa/artists>
- URL11: <http://arthibition.net/fa/product/show>
- URL12: <https://www.iranketab.ir/book/25258-bist-afsane-ye-irani>
- URL13: <https://www.gbook.ir/product>
- URL14: <https://www.gbook.ir/product>
- URL15: <https://nazarpub.com/product>

Abstract:

The aim of the current research is to investigate the effect of surrealism on imagery in the works of the 1980s in Iran. The method of descriptive research is analysis and using library sources. The beginning of surrealism as a style in Iran's illustration for the first time in books such as: "Little Black Fish" and "My Room Lizard" by Farshid Mesghali, "one world " "And Two Words" by Mohammad Reza Dadgar, "Baran, Aftab and Kase Kashi" by Ali Akbar Sadeghi, in which the main characteristic of surrealism, the element of fantasy, can be seen in these works. Iranian visual artists entered the world of dreams when they tried to deconstruct. This trend started in the 40s. Artists tried to free themselves from visual frameworks and limitations and to be able to depict their thoughts and mental images freely. With the advancement of tools and techniques, this trend has been present with the artists of the last three decades, and with the beginning of each decade, this trend grows and helps to create amazing, creative and innovative works. The artists of the 80s are Hafez Mir aftabi, Alireza Goldozian, Ali Mofakheri, Pejman Rahimizadeh and Atieh Markazi. The results showed that in the 80s, we are facing works where the compositions are more dynamic and creative and the colors are more mature, a deconstructive space to increase the power of imagination, has caused surrealism with a look more recent to appear in this decade.

Keywords: Surrealism movement, deconstruction, book illustration, works of the eighties